

ŞEMS'İN ASRINDA KONYA VE ÇEVRESİNDE TASAVVUFÎ HAYAT

KADİR ÖZKÖSE

Anadolu'nun kadim kentlerinden Konya, sûfilere göre "el-Kadîr" ism-i şerifinin mazharı konumundaki bir şehirdir. Konya'da mukim olan Sadreddîn-i Konevî'ye göre el-Kadîr isminin tecellisiyle Konya'ya ilmî ve zevkî kudret, zâtî ve sıfatların taayyünü bahşedilmiştir. Kudret tecellisine mazhar olan Konya, Selçuklular döneminde siyasal, ekonomik ve entelektüel bakımdan parlak bir süreç yaşamıştır. Daha önce Roma İmparatorluğunun sıradan bir şehri, Doğu Roma'nın Müslüman Arap fetihlerine karşı askeri garnizon üssü olup son derece bakımsız, önemsiz, herhangi bir canlılığı olmayan basit bir şehirdi. İznik'in Doğu Roma tarafından istirdadı üzerine 1097 yılında Sultan I. Kılıçarslan'ın Konya'yı merkez edinmesi Konya'nın metropol kenti konumuna gelmesini sağlamıştır. O kadar hızlı bir gelişme göstermiştir ki adeta İslam dünyasının bir cazibe merkezi olmuştur. Hanları, medreseleri, şifahaneleri, camileri ve tekkeleri ile yepyeni bir mimari dokuya bürünen Konya'da yoğun bir kültür ortamı oluşmuştur. Güçlü bürokrasisi ve büyük askerî gücü ile bir garnizon konumuna gelmiştir. Önemli ticari faaliyetleri ellerinde tutan ahiler, çoğunluğu Fars ve Arap kökenli bürokratlar, sanatkârlar,

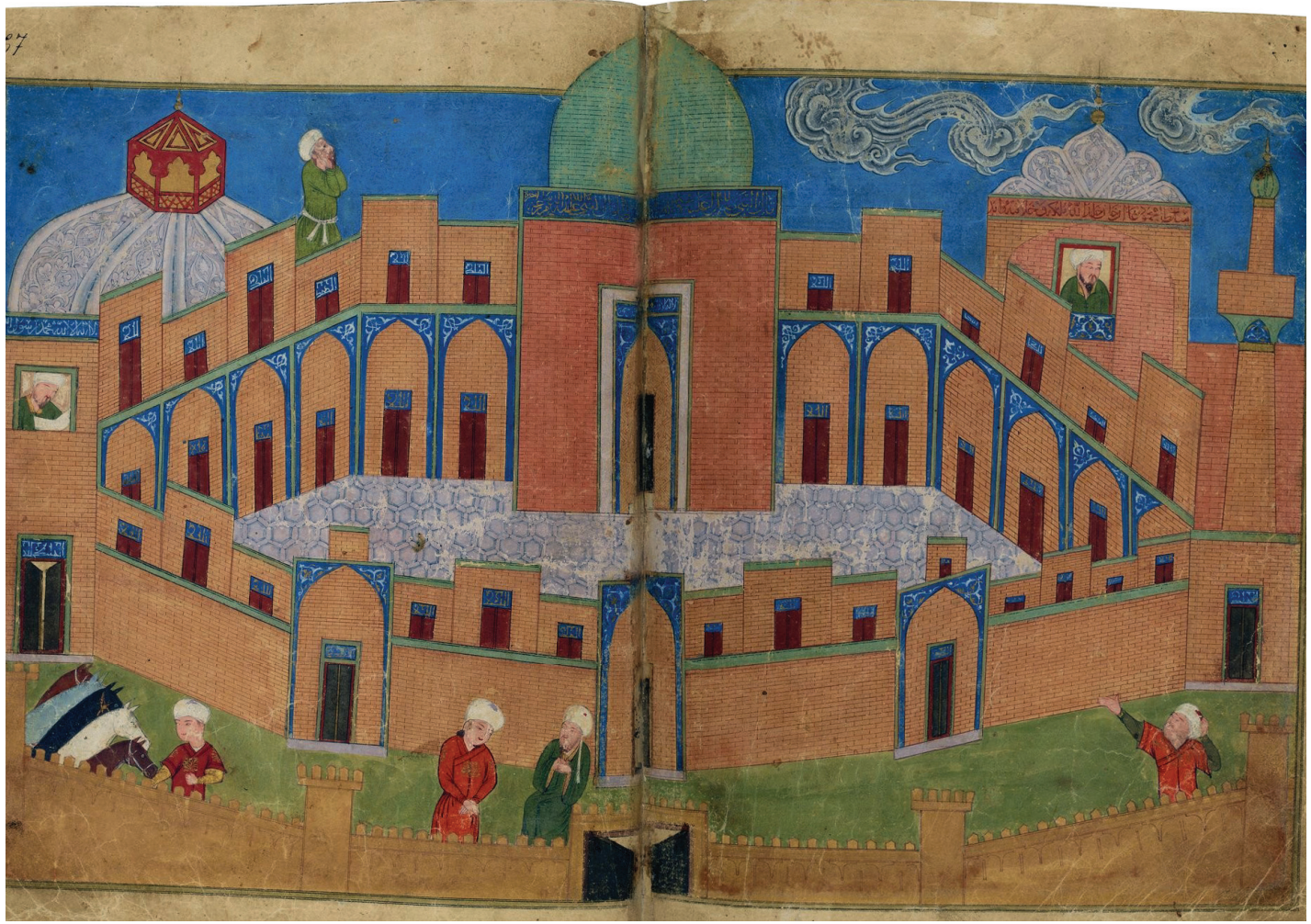
muhtelif etnik menşeli ulema ve sûfiler, Türkler, Rumlar, Ermeniler, Yahudilerden oluşan sıradan halkı ile uluslararası ticaretin yoğunlaştığı pazar hüviyetiyle tam bir metropol kentine dönüşmüştür.

Konya'da Ulemanın İtibarı

Konya âlimlerin, sûfilerin, şura ve üdebanın, sanatkâr ve bürokratların adresi olmuştur. Konya sarayları, köşkleri, medreseleri, darü's-şifaları, tekkeleri, hanları ve kervansaraylarıyla kültür, medeniyet, sanat, estetik, üretim, fikir ve mücadelenin merkezi konumuna gelmiştir. Medreseler, darü's-şifalar, tekke ve dergâhlar Konya'yı canlı kılan mekânlar, entelektüel ve kültürel hayatı besleyen merkezlerdir. Bu mekânlar sanat, estetik, mimari ve vakıf eserleri olduğu kadar, aynı zamanda bilim, düşünce, dil ve edebiyatın üretildiği beynelmilel mekânlardır.

Şems döneminde Konya bilim, düşünce, zihniyet ve kültürel tarih açısından zengin bir donanıma sahiptir. Abdulmecid b. İsmail el-Herevî (ö. 537/1142), Muhammed Talekanî (ö. 614/1217), Yusuf b. Said es-Sicistanî (639/1241), Ömer el-Ebherî (ö. 663/1265) ve Kutbeddin-i

Bahâeddin Veled Konya'daki Kâni'î Mezarlığında vaaz ediyor. Sevâkıb-ı Menâkıb Tercümesi, Morgan Kütüphanesi

*Tebrizde Gûnbed-i
Ali isimli medrese ve
bankâb. Reşidüddin
Fazlullah, Câmiu't-
Tevârih, Fransa Ulusal
Kütüphanesi*

Şirazî (ö. 711/1311) gibi gerek İslâmî ilimlerde gerekse fizik, kimya, matematik gibi temel bilimlerde önemli çalışmalar yapan, kitaplar yazan, Anadolu'ya dışarıdan gelip yerleşen âlimler Konya'yı ilim merkezine dönüştürmüşlerdir.

Şems-i Tebrizî dönemindeki Konya'nın imar ve inşa faaliyetlerinde öncü rol oynayan önemli şahsiyetlerin başında Şemseddin Altun-Aba (ö. 635/1237) gelmektedir. Anadolu Selçuklu Devletinde çarşnigîrlük, sipehsalarlık ve atabeylik gibi muhtelif teşkilatlarda görev almış olan Altun-Aba kurduğu vakıflarla

dikkatimizi çekmektedir. Vakfiyesinde yoksul ve dindar Müslümanların ölümlerinde kefenlenme, mumyalanma ve gömülme masrafları için önemli gelirleri bulunan vakıflar tayin etmesi onun ne kadar hayırsever ve faziletli bir insan olduğunu göstermektedir. Nitekim kendisi tarafından Konya'da yaptırılmış olan medresenin vakfiyesinde o, dindar, zahit, İslâm'ın ışığı ve mücahit gibi sıfatlarla anılmaktadır. Şemseddin Altun-Aba Medresesinin dikkat çeken en önemli yönü, sahip olduğu zengin kütüphanesidir. Her yıl vakıf gelirlerinden ayrılan yüz dirhem

ile kitaplar satın alınarak kütüphaneye vakfedilmektedir. Her kitabın karşılığı olan değerde parayı kütüphaneciye depozito olarak veren herkes ödünç kitap alabilmekte, kitap teslim edilince de depozit olarak yatırdıkları parayı geri alabilmektedirler. Bütün bu imkânlarla karşın öğrenimini aksatan öğrenciler, medresede tutulmamış, belirlenen süre içerisinde tahsilini tamamlamak zorunluluğu getirilmiştir. Şemseddin Altun-Aba Medresesinin vakfiyesinde, beş yıl medresede bulunduğu halde kabiliyet gösteremeyen, derslerine devam etmeyen öğrencinin medreseden çıkarılması şartı vardır.

Medrese, vakıf ve tekkelerle donatılan Konya adeta ulema ve evliya otağı olmuştur. Şehrin ilim, irfan, velayet, hayır hizmetleri ve vakıflarla himaye edildiğine inanılmaktadır. İlmiye sınıfına mensup olanlar eğitim hizmetleri kadar adliye ve idari teşkilatların da yapılanmasına katkı sağlamışlardır. Bu durumun en güzel örneği Karatay Medresesi müderrislerinden Şemseddin-i Mardinî (ö. 654/1256) olmuştur. O müderrisliği yanında yürüttüğü kadılık görevindeki yetkinliği ile de tanınmaktadır. Müderris ve kadı konumundaki Şemseddin-i Mardinî, aynı zamanda II. İzzeddin Keykavus'un Selçuklu tahtını ilk defa terk ettikten sonra bir ay kadar vezirlikte kalan kişi olmuştur.

Kadılık görevinde bulunan Konya ulemasının bir diğer örneği Kadı Siraceddin Urmevî'dir (ö. 862/1283). Anadolu'da ilmiye rütbesinin en yükseği olan kadıyyü'l-kudatlık makamına kadar yükselmiş olan Kadı Siraceddin Urmevî, Musul'da tahsil görmüş ve Konya'ya gelerek burada büyük bir şöhrete ulaşmıştır. Anadolu Selçuklu kadıları genel itibarıyla Hanefi

mezhebine mensupturlar. Siraceddin Urmevî ise Şafii mezhebine mensup bir âlim olarak bu makama atanmıştır.

Konya'da Tasavvufi Atmosfer

Anadolu'da İslâm'ın yayılması on birinci yüzyılda gerçekleşen fetihler ve uygulanan iskân politikaları ile güç kazanmıştır. Özellikle on üçüncü yüzyılda Harezmi, Türkistan, Horasan ve Azerbeycan üzerinden Anadolu'ya gerçekleşen kitlesel göçlerle çok sayıda mutasavvıf, âlim ve sanatkâr Anadolu'ya girmiştir.

Medreseler daha çok şehir merkezlerinde faaliyet yürütüyordu. Fakih, muhaddis, mütekellim, mütefekkir, müderris ve kadı unvanlarına sahip ulema daha çok şehir merkezlerinde kurulan medreselerde tedris faaliyetlerini gerçekleştiriyordu. Şehirlerin dışında kalan, kasaba, köy ve badiyelerde yaşayan kitlelerin dini kültür ve bilgileri son derece zayıftı. Şehir halkları gibi kurumsal ilim merkezlerinden yoksundu. Âdet ve geleneklerine çok bağlı Türkmenlerin dini duyarlılığa ermelerini ise daha çok Türkmen şeyh ve dervişler gerçekleştiriyordu.

Çeşitli İslâm diyarlarından genelde Anadolu'ya, özelde Konya'ya akın eden şeyh ve dervişler Anadolu'nun tasavvuf coğrafyası konumuna gelmesini sağlamışlardır. Anadolu'ya gelen bu derviş kitleler Anadolu'da kurulan Türk Beyliklerinin kan ve kol kuvvetleri konumuna gelmişlerdir. Merkezi otoriteye bağlılıklarıyla dikkat çeken derviş zümreler, hem iktidar çevrelerinin sağlıklı yönetim mekanizmasını kurmalarına katkı sağlamış hem de kültürel atmosferin canlanmasına zemin hazırlamışlardır.

Anadolu'nun İslamlaşmasını sağlamada öncü rol oynayan sûfiler iki ana ekole mensup kitlelerdi. Bunlardan ilki kendilerine Irakiler denilen, zühd ve takva anlayışının ağır bastığı ahlakçı mekteptir. Kadirilik ve Rıfailik mensuplarıyla, vahdet-i vücûd öğretisinin öncüsü Muhyiddin İbnu'l-Arabî (ö. 638/1240), Sadreddin-i Konevî (ö. 673/1274), Fahreddin-i Irakî (ö.685/1286), Seyfeddin-i Baherzî (ö. 659/1261), Sadeddin-i Hamevî (ö. 672/1273), Müeyyededdin-i Cendi (ö. 691/1292), Sadeddin-i Ferganî (ö. 700/1300) ve Afifeddin-i Tilemsanî (ö. 690/1291) bu gruba dahildir. Diğerleri ise Horasanîler tabiri ile ifade edilen, Maverannehir ve Harizm bölgelerinden gelenlerdir. Bunlar daha çok cezbeyle önem veren bir anlayışa sahiptiler. Necmuddin-i Kübra (ö. 618/1221) ile Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdi'nin (ö.635/1238) tarikatlarına bağlı bulunanlar bu mektebe mensupturlar. Anadolu'ya gelen en meşhur temsilcileri arasında; Bahâuddin Veled (ö.635/1238), Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizî (ö.637/1240) ve Necmeddin-i Râzî (ö.654/1256) zikredilebilir. Bu iki ana mektebe mensup tarikatlara bağlı şeyh ve dervişler Ahlat, Erzurum, Bayburt, Tokat, Amasya, Kırşehir, Kayseri ve Konya gibi devrin önemli merkezlerinde ve yörelerinde faaliyet göstermişlerdir. Bu iki mektebin sentezi ise on üçüncü yüzyılın ikinci yarısında Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (ö.672/1273) tarafından teşkilatlanarak Mevlevîlik adını almıştır. Mevlevîye, Rifaiyye, Halvetiyye, Kazeruniyye, Yeseviyye, Kalenderiyye, Haydariyye, Kadiriyye tarikatları bu dönemde yaygın konuma gelmeye başlayan tarikatlardır.

Gerek Konya şehir merkezinde gerekse Konya'nın kırsal kesiminde kurulan zaviyeler dervişler kadar yolcuların da konakladıkları

mekânlardır. Zaviyeler bağlı oldukları tarikatların niteliklerine göre belli ölçüde farklılıklar sergilemekle birlikte genelde ortak idealleri gerçekleştirmişlerdir. Kırsal kesimlerdeki zaviyelere mensup dervişler gündüzleri tarım, ziraat, bağ ve bahçe işleri ve hayvancılıkla meşgul olmuşlar, akşamları sema ve zikir meclislerine katılmışlardır. Müritlerinin seyr u sülûkunu tamamlamaya çalışan zaviye şeyhleri örnek yaşantıları ve dikkat çeken müspet çalışmalarıyla yörede İslâm'ın tebliğini gerçekleştirmişlerdir. Konya'da faaliyet yürüten zaviyeler her kesimden insana hitap etmiş, halkın yaralarını sarmış, mustarip gönülleri teselli edip dünya ve ahiret saadetini elde etmelerini sağlamış, toplumda onarıcı ve yapıcı bir rol oynamışlardır. Moğol istilası sonucu tekke ve zaviyeler, hayata dair bütün ümitlerini kaybeden halka umut kaynağı olmuştur. Bu durum, kültürel yıkım ve kayıplara karşı yeni bir dünya görüşü ve hayat anlayışının gelişmesine zemin hazırladığı gibi, yıkımların etkisini de hafifletmiştir. Bilhassa şehirlere yerleşen ve daha önceki sosyal ve ekonomik statülerini kaybetmiş insanların, Ahilik gibi üretime dayalı ve ahlâkî bir disiplin etrafında toplanması, hem maddi hem de manevi kayıpları telafi edici bir imkân sağlamıştır.

Selçuklu Sultanlarının Konya'da Sûfileri Himaye Etmeleri

On birinci yüzyılın başlarından itibaren Anadolu'nun hemen hemen her tarafına yayılmaya başlayan tekke ve dervişler, halkın teveccühünü kazanmışlardır. Halkın ilgisi kadar idarecilerin derviş zümrelerine olan saygı ve hürmetleri fazlasıyla dikkat çeken bir durumdur. Dervişlerin nazarındaki tesirlerini

yakından fark eden yöneticiler tasavvuf erbabının bu nüfuzundan gereğince istifade etmeye koyulmuşlardır. Kimi sultanların ve bazı idarecilerin sûfi şeyhlere mürit olmalarıyla tekkelerin nüfuzu gün geçtikçe daha fazla artmıştır. Sûfi çevrelerle çok yakından ilgilenen Anadolu Selçuklu sultanları, onlara vakıf araziler tahsis etmiş, geniş mali imtiyazlar tanımıştır. Amasya'daki Hanka-i Mesûdi'nin inşası (545/1150) böylesi bir gayenin yansımasıdır. Anadolu Selçuklu yönetimi böyle bir politika gütmekle bir yandan şehir ve kasabalarda İslam kültürünün sağlam bir şekilde yerleşmesini sağlamış ve bazı ıssız bölgelerin iskânını sağlarken, öte yandan da hem bu sûfi çevreleri kontrol imkânına sahip oluyor hem de onlar vasıtasıyla halk üzerindeki hâkimiyet hakkına bir nevi dinî temel kazandırıyor. Böylece Selçuklular devrinde değişik memleketlerden Anadolu'ya taşınan farklı tasavvufî eğilim ve mektepler, burada birlikte yaşamaya başlamışlar, yeni tasavvufî sentezlerin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır.

Selçuklu kaynakları Anadolu'nun seçkin âlim ve sûfilerinin vefat etmelerini devletin çöküşüyle özdeşleştirmişlerdir. Konya kadısı Tirmizî'nin (ö. 601/1205) öldürülmesinden sonra Konya ve civarında meydana gelen ve 3 yıl kadar süren, halkı canından bezdirecek kadar şiddetli olan kuraklık, Selçuklu tarihçileri tarafından Tirmizî gibi önemli bir âlimin öldürülmesine bağlanmıştır. Hatta hükümdar bile meydana gelen kuraklığın, işlenen bu fecaatten kaynaklandığına inanmış ve büyük bir pişmanlık duymuştur.

II. Kılıç Arslan'ın hükümdarlık yaptığı dönemde (1156-1192), iç huzurun sağlanması ve kazanılan istikrar sonucunda ortaya çıkan güven ortamı diğer memleketlerden çok

Duâ eden bir derviş. Albüm, Harvard Sanat Müzesi

*Moğol İstilası, Harvard
Sanat Müzesi*

sayıda mutasavvıfın Anadolu'nun muhtelif yerlerine gelip yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Anadolu'nun doğusunda yaşayan ve 557/1160-61 yılında vefat eden Şeyh Adıyy b. Müsafır ez-Zahid bunlardan birisidir. Aslen, Suriye'deki Baalbek şehrinden olan bu zat Hakkari'ye yerleşmiş, gittikçe artan şöhreti sayesinde kısa sürede ve dağlarda yaşayan halkı kendisine tabi kılmıştır.

Âlimleri ve mutasavvıfları daima himaye eden I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1196, 1205-1211), onlara hil'at ve hediyeler gönderirdi. Er-Ravendî onun adını ve bağışlarının büyüklüğünü çok uzaklardan duymuş, kitabı *Rabatu's-Sudür*'u ona ithaf etmiştir. Nitekim er-Ravendi eserinde Gıyaseddin Keyhüsrev için, *"Bu sultan, devletinin temelini şeriat esaslarının muhafızları olan İslam âlimlerinin izzet ve şereflendirilmesi üzerine kurmuştur. O, evliyayı yüceltmıştır."* demek suretiyle onun bu özelliklerini ortaya koymuştur. I. Gıyaseddin Keyhüsrev tahta oturur oturmaz, daha önce Şam'a gitmiş olan, âlim ve sûfî bir bilgin olduğunu bildiğimiz Mecdeddin İshak'ı tekrar Anadolu'ya davet etmiştir. Bunun için gayet duygusal bir şiir ele alan sultan, bu büyük âlim ve mutasavvıfı bizzat karşılayarak ona izzet ve ikramda bulunmuştur. O, Mecdeddin'e, *"Veli buylu ve peygamber sünnetinden giden kişi"* diye hitap etmektedir. Mecdüddin-i İshak, Gıyaseddin Keyhüsrev'in emriyle İzzeddin Keykâvus'un hocalığını yapmıştır. İbnü'l-Arabi ile yakın arkadaş olduğu bilinen Mecdüddin İshak, İzzettin Keykâvus'a daima yakınlık göstermiş, savaşlarda bile onun yanından ayrılmamıştır. Fütüvvet teşkilatının yapılması sırasında, elçi olarak Bağdat halifesine yine o gönderilmiştir. Sultan, halife ile arasında elçilik yapmak suretiyle Anadolu Selçuklu topraklarına fütüvvet teşkilatının girişinde büyük pay sahibi olan bu yakın dostunu ödüllendirmek için,

istediği kişiyi fütüvvete kabul etme yetkisini vermiş, ölümünden sonra bu görev oğlu Sadreddin-i Konevî'ye tevcih edilmiştir.

Şems döneminde gerek Konya gerekse Anadolu'daki tasavvufî atmosferin en özel boyutlarından biri ahilikti. Selçuklular döneminde siyasi ve içtimaî bakımdan etkili bir kurum olarak Ahilik, özellikle ticari hayatın tanziminde önemli tesir halkası oluşturmuştu. Ticari, kültürel ve sosyal hayat kadar askerî ve siyasi hayatta da etkin bir konum kazanmıştı. Konya'yı kardeşi I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in elinden almak için harekete geçen II. Rükreddin Süleymanşah (1196-1204), Konya'yı muhasara ettiği zaman, buradaki ahiler ve fityan reisleri asla buna müsaade etmeyeceklerini belirtmişlerdi. Sultanlarını Süleymanşah'a teslim etmeyeceklerini, Keyhüsrev'e verdikleri sözü tutacaklarını, kendisine karşı dürüst olacaklarını, onu sonuna kadar koruyacaklarını söylemişlerdi. Ancak, Gıyaseddin Keyhüsrev kardeşine karşı direnemeyeceğini anlayınca, Konya'yı kardeşine teslim etmeye karar vermişti. Konya halkı, Konya'yı Süleymanşah'a teslim edeceklerini ama bunun için birtakım şartları olduğunu söylediler. Bu şartların Süleymanşah tarafından kabul edilmesiyle bir şartname hazırlandı. Bu şartnamede şahit olarak, emirler, devletin ileri gelenleri hazır bulunduğu gibi onlarla birlikte ahiler de bulunmuştu.

Konya'da tasavvuf ehline saygı gösteren sultanlar arasında I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) da yerini almıştır. Kaynaklar onun bilginlere dost, cahillere düşman olmasıyla tanındığını, meclisinin ve sarayının alimlerle dolup taşıdığını haber vermektedir. I. İzzeddin Keykâvus, yüksek fikir sahibi mutasavvıfları

*Dervişlerin toplantısı.
Metropolitan Müzesi*

daima himaye etmiş hatta onlara intisap etmiştir. Özellikle Muhyiddin İbnü'l Arabî'yi Konya'ya ve sarayına davet etmiştir. Selçuklu

Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'u manevî evlâdı olarak gören İbnü'l-Arabî, sultana yazdığı mektubunda Hıristiyanlara karşı tavizkar davranmamasını ve onları zimmî hükmü altına almasını tavsiye etmiştir. İbnü'l-Arabî Sivas'tayken Keykâvus'un Antakya'da Franklar'a karşı cihat ilân edeceğini ve şehri kuşatıp muzaffer olacağını rüyasında görmüş, bunu bir şiirle sultana Malatya'dan bildirmiştir. I. İzzeddin Keykâvus İslam dünyasının her tarafından ilim, fikir ve tasavvuf adamlarını Anadolu'ya çekmiş, böylece bir taraftan fütüvvet, diğer taraftan da tasavvuf kültürünün ülkede yerleşmesine ve gelişmesine son derece katkıda bulunmuştur. İbnü'l-Arabî I. İzzeddin Keykâvus'a yapmış olduğu nasihatte, onu gücü yettiği sürece kâfirlerle cihat yapmaya ve böylece Allah'ın adını yüceltmeye teşvik etmiştir. İbnü'l-Arabî, I. İzzeddin Keykâvus'a İslam hükümdarına yakışanın dimdik ayakta kalarak kâfirlerin egemenliği altında bulunan yerleri ele geçirmek olduğunu söylemiştir. I. İzzeddin Keykâvus meşhur sûfilerden Mecdüddin İshâk b. Muhammed el-Malati'yi (ö. 618/1221) Abbasi Halifesine elçi olarak göndermiştir. Abbasi Halifesi Mecdüddin İshak vasıtasıyla Keykâvus'a ikram ve iltifatlarda bulunmuştur. I. İzzeddin Keykâvus, kendisini Kayseri'de kuşatarak zor durumda bırakan Alaaddin Keykübât'ı idam etme fikrinden, sırf hocası Mecdüddin İshak'ın itirazı dolayısıyla vazgeçmiştir. Bu durum Mecdüddin İshak'ın nüfuzunun kendi üzerinde ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.

Büyük Selçuklu sultan ve şehzadelerinin birçoğu gibi Alaaddin Keykubad (1220-1237) şiir ve edebiyata meraklı olup Farsça şiirlerinin olduğu da bilinmektedir. Alaaddin Keykubad döneminde Garkın Oymağının

pîri olarak Anadolu'da geniş şöhreti bulunan Dede Garkın Horasan'dan gelip Konya'nın güneyindeki Garkın kasabası yakınlarına çadır kurar. Alaaddin Keykubat'ın kendisine on yedi pare köy vakfettiği Dede Garkın'ın yerleştiği yer, Elbistan yöresidir. Elbistan havalisindeki Göksun'da bir Dede Garkın Zaviyesinin bulunması bu gerçeği güçlendirmektedir. Babaiyye zümresinin lideri Baba İlyas, Amasya taraflarına yerleşir. Baba İlyas Anadolu'ya gelince Amasya yakınlarında Çat Köyü'ne yerleşerek burada bir zaviye açmıştır. Onun şöhreti burada her geçen gün artmış ve her tarafa yayılmıştır. Alaaddin Keykubat'ın kendisini görmeye geldiğini öğrenen şeyh, müritlerine, onun en iyi şekilde karşılanmasını söyler. Bunun üzerine şeyhin önemli müritlerinden olduğu anlaşılan Uban Düden, sultanı ve beraberindekileri karşılayarak mescide, şeyhin yanına götürmüştür. Sultan Keykubat, Baba İlyas'a selam vererek içeri girmiş şeyh ise sultanını ayakta karşılayarak ona yer göstermiş, ikramlarda bulunmuştur. Hacı Bektaş-ı Velî, Suluca Karahöyük'ü kendine yurt edinir. Suluca Karahöyük'ün yurtluk ve ocaklık olarak verildiği bir diğer sûfi, Yunus Makrî'dir. Yunus Makrî'nin İdris, İbrahim, Sarı ve Süleyman isimli dört oğlu bulunmaktadır. Bu dört genç babalarının ölümünden sonra ev bark sahibi olup bu yurtluğa yerleşmişlerdir. Menâkıbnâmelerde I. Alaaddin Keykubat'ın adının sıkça geçmesi ona karşı duyulan bir vefa borcu olarak görülmektedir. Bu karşılıklı tanıma durumu, derviş-sultan ilişkilerinin bu dönemde pekiştiğini göstermektedir.

Sultanın ilişki içinde bulunduğu mutasavvıflardan biri de Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdî'dir. Alaaddin Keykubat'ın Sühreverdî ile ilişkisi, Halife en-Nasır

tarafından Anadolu'ya elçi olarak gönderilmesiyle başlamıştır. Anadolu'ya ilk kez bu görev sebebiyle gelen Sühreverdî'nin Anadolu'ya gelişini öğrenen Alaaddin Keykubat, derhal devlet adamlarını Aksaray'a kadar onu karşılamaya göndermiş, böylece Zincirli mevkiine geldiklerinde kadılar, imamlar, şeyhler, şehrin ileri gelenleri ve ahiler kendisini karşılamışlardır. Sultan da hazırlattığı bir askeri müfreze ile bu karşılama merasimine bizzat iştirak etmiş ve şeyhin elini öperek onu mükemmel bir tarzda kabul etmiştir. Alaaddin Keykubat, Sühreverdî'yi Konya'da kaldığı süre içinde defalarca ziyarette bulunmuş, kendisiyle hiçbir zaman ilişkiyi kesmemiştir.

Türkmenlerin "Ulu Sultan" dedikleri I. Alaaddin Keykubat döneminde Anadolu'da fikrî ve ekonomik hayat hareketli ve bereketlidir. Göçlerle gelen Türkmen aşiretleri Orta Anadolu'ya iskân edilmiş ve bu aşiretler birtakım köyler kurmuşlardır.

Erzincan meliki Fahrüddin'in karısı İsmetî gördüğü bir rüya üzerine kocasıyla birlikte Bahauddin Veled'i karşılamaya çıkar ve Akşehir yolu üzerinde ona ulaşır. Hükümdar da eşi de atlarından inerek, yeri öper ve Sultanu'l-ulemaya karşı hürmet ve hayranlıklarını sunarlar. Bahauddin Veled'in gönüllerini aydınlatan nasihat ve telkinlerini can kulağı ile dinlerler. Fahrüddin, üstadı Bahauddin Veled'in Erzincan'a teşrif etmelerini rica eder. Bu ısrar karşısında, Bahauddin, Fahrüddin'e kendisi için bir medrese yapması üzerine bu teklifini kabul edeceğini bildirir. Fahrüddin büyük bir özveri ile yaptırdığı Akşehir Medresesi'nde Bahauddin Veled, dört sene ders okutur. Sultan Alaaddin'in daveti üzerine Konya'ya

hareket eden Bahauddin Veled, şehre girmek üzereyken padişah ve devlet ricali tarafından karşılanır. Sultanın Bahauddin'i kendi sarayına misafir etmek istemesi üzerine onun; "İmamlara medrese, şeyhlere hankâh, emirlere saray, tüccarlara han, başıboş gezginci dervişlere zaviyeler ve gariblere kervansaraylar münasıptır." diyerek Altunapa Medresesi'ne indiği anlatılmaktadır.

Konya Ahilerinin sadakat gösterdikleri isimlerin başında Şemseddin İsfehani (ö. 646/1248) gelmektedir. II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246), iktidarına karşı oldukları gerekçesiyle Ahi ve Türkmenleri cezalandırmaya kalkışmış, Ahi Evran (ö. 659/1261) ve çok sayıda Ahi ileri gelenini tutuklatmıştır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra saltanat naibliğine getirilen Celaleddin Karatay (ö. 652/1254), tutuklanmış olan bu Ahi ve Türkmen ileri gelenlerini serbest bırakmıştır. Ebu Bekir Pervana de 1246 yılındaki bu iktidar mücadelesinde Şemseddin İsfehani'ye karşı Konya Ahi reislerini gizlice toplamış ve isyan kararında olduğunu, çok büyük vaatler karşılığında kendisine yardım etmelerini istemiştir. Ancak Ahiler, Şemseddin İsfehani'ye karşı nankörlükte bulunmayacaklarını, dolayısıyla böyle bir isyan girişimine iştirak etmeyeceklerini bildirmişlerdir.

Şems döneminde Konya'nın medar-ı iftihar konumundaki bir diğer sûfi, riyazet sahibi ve zahit kişiliğiyle meşhur olan Baba Merendi'dir. Baba Merendi, Anadolu Selçuklu Sultanı IV. Rukneddin Kılıçarslan (1249-1266) tarafından büyük bir himayeye sahip olmuştur. Bu himaye o kadar ileri bir boyuttadır ki, Sultan onu kendisine "Baba" edindiğini söylemiştir. Hatta o, bu sözü Mevlânâ'nın bulunduğu

bir toplantıda söylemiş, Mevlânâ da bu sözü kiskanarak; "*O halde biz de kendimize başka bir oğul arayalım*" diyerek toplantıyı terk etmiştir. Görüldüğü gibi Baba Merendi, Mevlânâ gibi güçlü şahsiyetlerin bulunduğu bir ortamda bile, Selçuklu sultanlarının iltifatlarını kazanacak kadar etkili olmuştur.

Anadolu'yu şefkat ve merhamet diyarı bir ortama dönüştüren Ahiler, zulüm ve haksızlığa uğrayan insanlarla yakından ilgilenmişler ve onlara yönelik her türlü yardımı gerçekleştirmişlerdir. Mazlum halklara sahip çıkan Anadolu'da zorbalık yapan ve haksızlıkta bulunanlara karşı tepkisel bir tutum sergilemişlerdir. Moğol Hakanı Argun tarafından Anadolu'ya vezirlikle gönderilen Sahip Fahreddin Kazvinî (ö. 690/1291), Konya'da büyük zulümler ve haksızlıklar yapınca, halktan şikayetler yükselmeye başlamıştır. Bu haksızlıkları önlemek için şehrin önderlerinden olan Ahi Ahmed Şah, şehrin ileri gelenleriyle birlikte Sahip Fahreddin Kazvinî'ye gitmişler ve ona bu haksızlıklardan vazgeçmelerini söylemişlerdir. Sahip Fahreddin, Ahi Ahmed Şah'a dönerek, "*Bu kalabalığı başıma sen sarıyorsun.*" diyerek çıkmıştır. Ahi Ahmed ise "*Bu insanlar çaresiz insanlardır. Sen bunların üzerine tabammüllerinin üstünde yükler yüklemişsin. Biz buraya bu insanların sıkıntılarını sana arz etmek için geldik.*" şeklinde cevap vermiştir. Ancak Sahip Fahreddin ona çok sert sözler söyleyerek hiddetle yanından ayrılmıştır.

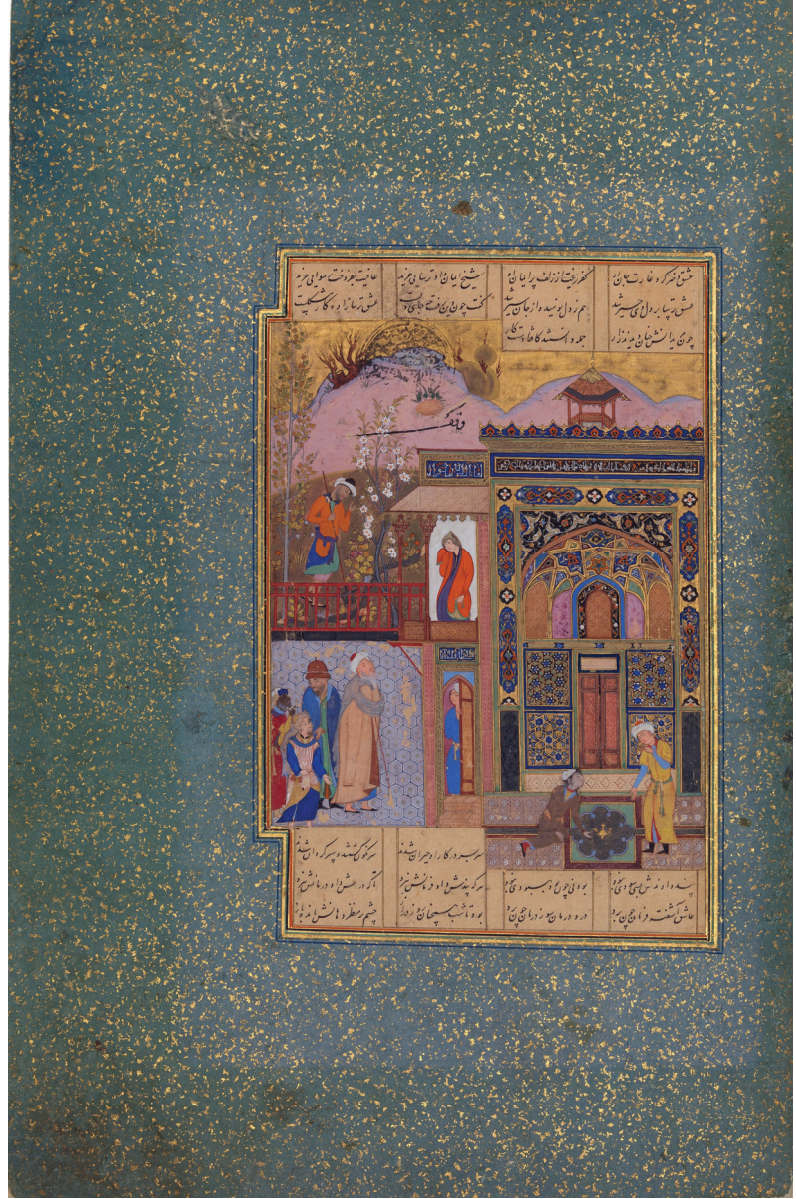
Sonuç

İslam coğrafyasının önemli bir parçası olarak Anadolu Selçuklu ve Osmanlı medeniyetlerine beşiklik yapmıştır. İslam medeniyetinin Anadolu'da kök salmasına zemin hazırlayan

Anadolu Selçuklu medeniyeti tüm kurumlarıyla güçlü bir atmosfer meydana getirmiştir. On üçüncü yüzyılda bir süre Konya'da ikamet eden Şems-i Tebrizî Konya'da aşk yolunun rehberi olmuştur. Diyar diyar dolaşan ve sonrasında Konya'ya gelip Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ile hemdem olan Şems-i Tebrizî Konya'da büyük değişimlerin adı olmuştur. Şems'in entelektüel kişiliği, güçlü tefekkürü, aşk okulunda öncü isim olması, varlık, bilgi ve metafizik tasavvufun kurucu isimlerinden biri haline gelmesi üzerinde düşünülmesi ve araştırmalar yapılması gereken bir durumdur.

Ele avuca sığmayan tabiatı, manevî şahsiyeti, tasarruf gücü, tesir halkası, muhalif ve hayranlarının çokluğu ile Şems-i Tebrizî her tarihi şahsiyet gibi döneminin ve ortamının bir ürünüdür. Şems'in yaşadığı on üçüncü asırda Konya'nın tasavvufi dokusuna dikkat çektiğimiz bu çalışmamızda tasavvufun ne denli yaygın ve etkin bir düşünce ve yaşam sistemi olduğunu görmekteyiz.

Anadolu'nun İslamlaşması sürecinde gerekse İslâm medeniyetinin yapılanmasında sûfiler Anadolu'da öncü rol oynamışlardır. Anadolu'nun fethi, Anadolu Beyliklerinin kurulması, sosyal, siyasal, kültürel ve askeri açıdan yapılanması Anadolu'yu cazibe merkezi konumuna getirmiştir. Âlimlerin, ediplerin, sanatkârların, müderrislerin ve sûfilerin buluştukları ortak mekân olmuştur. Bilhassa Anadolu Selçuklu sultanlarının himayeleri, destekleri ve davetleri tasavvuf erbabının rahat hareket etmelerini sağlamıştır. Kurulan zaviyeler, desteklenen tekkeler, yaygınlaştırılan ribatlar, kurulan sohbet meclisleri, tertip edilen sema âyinleri, zikir merasimleri, ilmî toplantılar, sanat faaliyetleri, mimari

yapılanmalar, oluşturulan tekke muhitleriyle Konya İslam'ın içtenlikle yaşandığı bir adres konumuna gelmiştir. Medreseleri, tekkeleri, vakıfları, kütüphaneleri, çarşıları, pazarları, hanları ve kervansarayları ile Konya zamanla metropol konumuna gelmiştir. Konya'nın tarihi ve kültürel zenginliklerinin teşekkülünde tarikat ve tekkelerin öncü rol oynadıkları görülmektedir.

*Şeyh-i San'ân
Hıristiyan kızın
penceresinin önünde.
Feridüddin-i Attâr,
Mantıku't-Tayr,
Metropolitan Müzesi*

Kaynakça

Ahmed Eflâki, Ariflerin Menkabeleri, ter.Tahsin Yazıcı, İstanbul 1964.

ALTINOK, Baki Yaşa, “Yunus Emre ve Yaşadığı Döneme Ait Bazı Vesikalar”, Yunus Emre, haz. Hakan Sarı & Yusuf Koşar, İhlamur Kitap, İstanbul 2021, c. I, s. 19-30.

ARAZ, Nezihe, Dertli Dolap Yunus Emre'nin Hayat Hikayesi, Atlas Kitabevi, İstanbul 1984.

BİLGİN, Azmi, Yunus Emre Hayatı ve Sanatı, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2013.

BİLKAN, Ali Fuat, Osmanlı Zihniyetinin Oluşumu Kuruluş Döneminde Telif ve Tercüme, İletişim Yayınları, İstanbul 2018.

ÇETİN, Osman, Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı, İstanbul 1981.

GÜNDOĞDU, Cengiz, Hacı Bektâş-ı Veli Öğretisi ve Takipçileri Hakkında Metodik Bir Yaklaşım, Aktif Yayınevi, Ankara 2007.

KARA, Mustafa, Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler, Bursa 1990.

KARA, Seyfullah, Selçuklular'ın Dini Serüveni Türkiye'nin Dini Yapısının Tarihsel Arka Plânı, Şema Yayınevi, İstanbul 2006.

KARTAL, Ahmet, “Yunus Emre'nin Anadolu'sunda Kültürel ve Entelektüel Hayat”, Yunus Emre, ed. Ahmet Yaşar Ocak, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012, s. 43-96.

KILIÇ, Mahmud Erol, İbnü'l-Arabî, İSAM Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2018.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1981.

KÖPRÜLÜ, Fuad, Anadolu'da İslamiyet, haz. Mehmet Kanar, İnsan Yayınları, İstanbul 2001.

KÜÇÜK, Sezai, “Mevleviyye”, Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, ed. Semih Ceyhan, İSAM Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2018, s. 489-544.

OCAK, Ahmet Yaşar, Selçuklular, Osmanlılar ve İslam Tespitler, Problemler, Öneriler, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

_____, Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri Selçuklu Dönemi Makaleleler-Araştırmalar, 6. baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2023.

_____, Yeniçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri Osmanlı Dönemi Makaleleler-Araştırmalar, Kitapyayınevi, İstanbul 2011.

_____, “Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1991, c. III, s. 111-114.

ÖNDER, Mehmet, Mevlâna (Hamdım-Pişdim-Yandım), Ajans Türk, ts.

_____, “Mevlânâ'nın Yunus'a Etkisi”, Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri (Ankara, 7-10 Ekim 1991), ed. İbrahim Baştuğ, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1995, s. 249-255.

ÖZTÜRK, Özkan, Siyaset ve Tasavvuf Osmanlı Siyaset Düşüncesinde Tasavvufun Tezahürleri, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015.

ŞAHİN, Haşim, Dervişler ve Sufi Çevreler Klasik Çağ Osmanlı Toplumunda Tasavvufi Şahsiyetler, Kitap Yayınevi, 3. baskı, İstanbul 2018.

TURAN, Osman, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi, İstanbul 1969.

Semâ eden dervişler. Hâfız Divânı, Walters Sanat Müzesi